

Något om ortnamn -haren

Hans Ringstam

EN TITT på ekonomiska kartan över Trödjefjärden avslöjar en mängd ortnamn, som slutar på ordet -haren eller -hararna. Vid fjärdens nordöstra udde ligger *Kiharen*, och om vi följer stranden inåt fjärden passerar vi *Nissesharen*, *Tallharen*, *Vedharen*, *Alderharen* och *Glädjeharen* innan vi kommer till *Gräsharen* vid Hillevik. Österut från Hillevik finner vi *Klockarharen*, *Israelsharen* och *Finnskärsharen*. Längre ut i fjärden hittar vi *Rönnharen* och *Tjärnhararna* och strax norr om fjärden, innanför Hålön, ligger *Hälöhararna*. Förflyttar vi oss sedan till Eskösundet och går nedåt Utnoraviken ligger också "hararna" tätt: *Kvarnharen*, *Gräsharen*, *S:t Olofsharen*, *Hundharen*, *Insjöharen*, *Tallharen*, *Jutterharen*, *Alderharen*, *Trädgårds-haren*, *Råhälsharen* och, längst in i Utnoraviken, *Notharen*.

Uppräkningen skulle kunna fortsätta och vi kan konstatera, att en av de vanligaste efterledema i Hilles ortnamn är *-haren* (*-hararna*). Det verkar som om den steniga och blockrika naturen vid Hilles flacka kust vore som gjord för att frambringa ortnamn med ordet *-haren*.

Ordet och ortnamnelementet *har* är behandlat i en doktorsavhandling av Allan Rostvik, *Har och harg* (Uppsala 1967). Rostvik visar att *har* som vanligt ord (som appellativ) är känt från många dialekter i Svealand och Norrland. En uppteckning från Hille 1898 anger t.ex., att *stenhar* betyder *stenrös*.

Den vanligaste betydelsen idag av själva ordet *har* är *stengrund*, *stenar i eller strax under vattenytan*. Dessutom förekommer också betydelsen *stenröse* eller *stenig mark*. Den innebörden finns i sockennamret *Harbo* i Heby kommun. En vanlig förstärkning av *har* är det ovan nämnda *stenhar*, vilket alltså är lite tårta på tårta, ungefär som röse och (stenröse). Enligt Rostvik kan man tänka sig, att ordet *har* haft en grundbetydelse av stensamling i allmänhet och att anknytningen till vatten är en senare specialisering.

Som element i ortnamn uppträder *har* efter Svealands- och Norrlandskusten men även i det inre av Svealand och södra Norrland. I Hille och över huvud taget efter gästrikekusten förekommer ordet i maskulin form, *har - haren*. I Hälsingland dominerar en neutral form, *har - haret*. Ett tydligt exempel på detta är Ryttharharet i Hamrånge. Beger vi oss till Stockholms skärgård finner vi ordet som svagt femininum, *hara - haran*, t.ex. Buskharan i Möja socken.

I Hille är alltså förekomsten av *har*-namn ymnig. Namnen syftar i allmänhet på skär och mindre öar. Någon gång, t.ex. i fallet *Finnskärsharen*, avses en udde eller en halvö. Landhöjningen kan då ha gjort, att vad som en gång varit ett grund eller skär *har* vuxit ihop med land eller med en annan ö. Genom att landet *har* höjt sig, *har* också nya grund och skär bildats, och därmed kan nya *har*-namn ha tillskapats. Man kan tänka sig, att *har*-namnen bildades just när stenarna böijadesticka upp ur vattnet. Med kännedom om landhöjningens hastighet under senare århundraden, skulle man enligt den teorien kunna uppskatta namnens ålder.

På ekonomiska kartan finns höjdkurvor för var femte meter. Någon höjdkurva finns i allmänhet inte på objekt med *har*-namn. Det betyder, att sådana skär och öar är ganska låga och alltså inte når upp till fem meter över havet. Det finns dock undantag. *Finnskärsharen*, som vi nämnt ovan och som är en udde vid norra inloppet till Eskösundet, når femmetersnivån, och det gör också *Askharen*, *Gräsharen*, *Kullerharen*, *Leharen* och *Oxharen* i Limöarkipelagen. (De sistnämnda ligger alltså inte i Hille socken.) Eftersom landhöjningen i våra trakter är ca 65 centimeter på hundra år, bör många av "hararna" ha legat i vattenbrynet för omkring ett par hundra år sedan. Detta skulle då samtidigt kunna vara ett mått på åldern på dessa öars namn. De nämnda öarna, som är högre än fem meter, bör ha legat i vattenbrynet för ca 800 år sedan. Man kan dock för den skull inte säga, att namnen är så gamla. Skären kan ha betecknats som "harar", och förlederna kan ha tillkommit senare. Bl.a. utifrån studium av höjdvärden uppskattar Rostvik, att *har*-namnen längs hälsingekusten *har* tillkommit från och med 1300 och 1400-

talen och framåt.

Gräsharen vid Hillevik Foto: FÖRFATTAREN

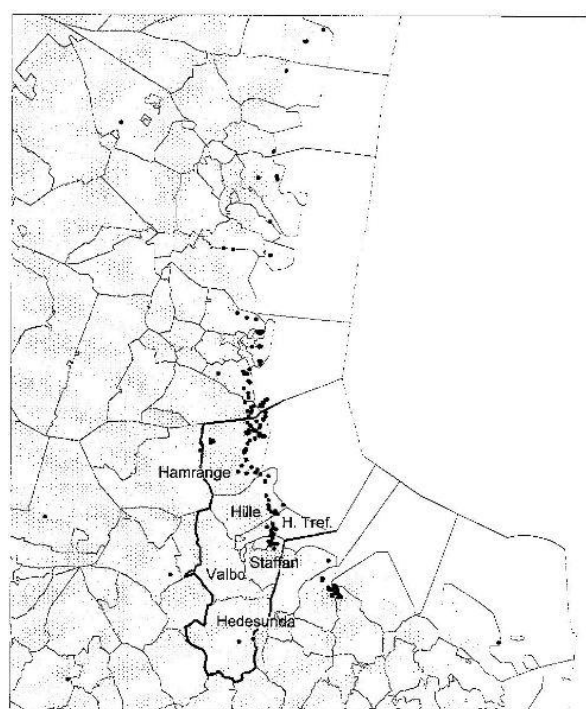
Bebyggelsenamn, som innehåller ordet *har*, tycks inte förekomma i lille. I Hamrånge socken däremot finns *Hari*, som är belagt tidigast 1556 (Hedblom, Gästriklands äldre bebyggelsenamn, Uppsala 1958, s. 144) och ursprungligen var ett torp men nu är ett utbyggt område. I Valbo socken finns *Harnäs*, belagt 1555 (Hedblom s. 159).

Ett med *har* nära besläktat ord är *harg*, som i betydelsen stenig mark och liknande finns levande i dialekter i Götaland. Ordet används inte längre i Svealand och Norrland. Det förekommer dock i ortnamn inom dessa landsdelar, vilket visar, att ordet tidigare varit i bruk även här. I Östhammars kommun ligger t.ex. socknen *Harg*. (Jfr också sista bilden i artikeln.) Två kända *harg*-namn, som förvanskats till oigenkännlighet, är Odensala efter järnvägen Uppsala - Stockholm och Torshälla i Eskilstuna kommun. Odensala är ursprungligen ett Odensharg och Torshälla ett Torsharg. Eftersom dessa namn i förleden innehåller gudanamn, har man funderat över om *harg* i dessa fall skulle kunna ha haft någon kultisk innebörd av stenaltare, offerplats eller liknande. I Hanebo socken i Bollnäs kommun hittar vi en variant av *harg*, nämligen *horg*, i bynamnet Horga.

För att efter denna utveckling återvända till Hille, så har Rostvik räknat till 63 *har*-lokaler i Hille socken. Namnens förleder är ofta ganska lättolkade. På *Gräsharen* och *Gräshararna* bör gräsväxten ha vant påtaglig. På *Tallharen*, som det finns två av, har det vuxit tall och på de fyra *Rönnharen* rönn. *Alderharen*, som finns i två exemplar, innehåller i förleden trädbeteckningen al.

Förekomst av skogshallon antyds av namnen *Hallonharen* och *Fallbärsharen* och på *Vinbärsharen* bör det ha vuxit vinbär. På husdjur anspelar namn som *Fårharen* och *Grisharen* och möjligen också *Kiharen*, där förleden skulle kunna stå för kid, ungetter. *Hundharen* torde dock avse säl, sälhund, och inte husdjuret hund. Om fåglar påminner *Tärnhararna*, där det bör ha häckat vitfågel, och *Ägghararna*, där man kan ha samlat fågelägg.

Ortnamn som slutar på "-haren" eller "-hararna"

Ibland kan ett visst läge beskrivas i namnet. *Lilla* och *Stora Halvfärdsharen* lär ligga halvvägs mellan Eskön och Utnora. *Hålöhararna* ligger som nämnts innanför Hälön. Den nämnda *Finnskärsharen* borde ligga vid Finnskäret, men något sådant verkar inte existera. Kanske är det så, att udden själv från början haft detta namn och att efterleden *-haren* senare kopplats på. Andra egenskaper beskrivs av *Notharen*, där man väl har fiskat med not, och *Rysssharen*, där man kan ha fiskat med ryssja (om inte namnet är nationalitetsordet ryss). På *Skrammelhararna* var det skräpigt (skrammel = skräp, bråte). På utbredningskartan på föregående sida visas förekomster av ortnamn med efterleden

-haren och *-hararna*. Källa är Lantmäteriverkets ortnamnsregister, som innehåller topografiska kartans ortnamn. Här redovisas alltså inte alla de namn som nämns ovan, och som är hämtade från ekonomiska kartan. Trots det bör utbredningskartan ge en uppfattning om spridningen av namntypen *-haren*. Utanför kartbilden finns bara enstaka förekomster.

Harvhällorna. Foto: FÖRFATTAREN

Området söder om Hilleklack kännetecknas av hällmarker och klapperstensfält och benämns åtminstone sedan 1700-talet *Harvhällorna* (*Harfhällorne* 1747). Förleden namnet, *harv-*, kan vara ett tidigare *harg*. Det visar i så fall, att harg en gång funnits i Hilledialekten som beskrivande ord för denna terrängtyp. Ett likalydande namn finns även i Mårdäng.

[Hillebygden, Nr. 2, 1997]